

וי"ב מזלות נגד י"ב לחם הפנים<sup>86</sup>, שמזונן מגלגל המזלות כידוע, וכן הלב. והכבד הוא רמז לעבר הירדן, שהטרפוש מפסיק ביניהם, לפיכך אינה קדושה כמותן, כמו שאמרו<sup>87</sup> 'והבדילה הפרוכת לכם בין הקודש ובין קדש הקדשים'<sup>88</sup>, שהמח והלב כולם לה', וכבד בו אחיזה במאכלים לחיצונים<sup>89</sup>. וכהן לוי ישראל הוא נר"נ שבאדם<sup>90</sup>, ובזה יתפרש כל מקום שתמצא במגילה זו ממילות הנ"ל ודו"ק היטב<sup>91</sup>.

[מוציאים את האדם מן העולם] והן בג' דרגין אלו. וראה שם עוד בדבריו. וראה עוד בזה בראשית (לב, ב): אית קרומא במציעות מעוי דבר נש, דאיהו פסיק מתתא לעילא, ושאיב מעילא ויהיב לתתא וכו', ועל רזא דא כתיב 'והבדילה הפרוכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים' וכו'.

<sup>לוצר החכמה</sup>

ובביאורי אגדות לרבב"ח כתב רבינו: לדידי חזי לי הורמיז בר לילתא. ענינו, שנאמר 'והבדילה הפרוכת לכם וכו' ואמרו בזה שהוא חצר הכבד שהוא מבדיל בין כלי הקול שהוא קדש קדשים מיוחד לתורה ולתפילה, ובין כלי המאכל שהמה גם כן קודש כמאמר הלל (ויקרא רבה לד, ג) בואו ונגמול חסד להדא עלובתא [היינו נפשו וגופו שהן אכסניא לנשמה], ולכך אמר ההוא מינא מפלגא ולתתאי דאהורמיז, נראה שרצה לומר מפלגא ולעילא מודה שהוא מיוחד להקב"ה, אבל מפלגא ולתתא דאהורמיז, כמו שנאמר בזכריה (ז, ו) 'וכי תאכלו וכי תשתו' וכו'. אמר ליה אי אפשר דא"כ לא שביק ליה לאעבורי מיכלי ומישתי. והנה האכילה והשתיה מונחים מפלגא ולמטה שמע מינה שגם הוא קדוש. וראה עוד בביאור רבינו לספר יצירה פרק ה. 88 שמות כו, לג. 89 בביאור רבינו לקהלת (א, א) כתב: כל התאוות באים מן הכבד כידוע בזה עה"פ 'הלעיטני נא' וכו' ובשאר מקומות. 90 במהרש"א מנחות מג, ב ד"ה חייב כתב: על פי דעת חכמי האמת בסוד נפש רוח נשמה דמיון כהן לוי ישראל וכו'. ובשל"ה במדבר (אור תורה ב) כתב: שלשה מחנות דהיינו כהן לוי וישראל וכו', ורומזים לשתי בחינות בחינה אחת הם נשמה רוח ונפש וכו'. 91 בלקוטים מהגר"א בסוף ספרא דצניעותא (לח, א - עמ' 75) כתב: ואין אתנו יודע עד מה, עד 'יערה רוח ממרום עלינו' (ישעיה לב, טו). כי מעת שחרב הבית יצאה רוחנו עטרה

רומזת בזה לשבעת הגלגלים אשר לשבעת כוכבי הלכת, בסדר שצ"ם חנכ"ל וכו'. 86 ראה בעל הטורים ויקרא כד, ה: בלחם הפנים כ"ד עשרונים והם י"ב חלות, כנגד י"ב מזלות שחוזרים חלילה בכ"ד שעות שביום. ובספר הבתים (ספר המצוה) כתב: אחד מבעלי העיון כתב, שהשולחן <sup>לוצר החכמה</sup> רמז על גלגל המזלות, והם שתיים מערכות שש המערכת, וכן גלגל המזלות ששה צפוניים וששה דרומיים. וראה עוד באברבנאל (שמות כה, י) שהביא מיוסף בן גוריון וכתב: בזמן בית שני היו החכמים שבישראל עושים רמזים ממשכן וכליו וכו', שנים עשר לחמי הפנים המונחים על השולחן ורומזים אל התחלק השנה לי"ב חדשים, והמנורה שבה שבעה קנים רומזו אל שבע הפעולות, או שופעות מכל אחד משבעה כוכבי לכת, ומשבעת הכוכבים האלה תתבאר תנועת הגלגלים וכו'. ועיין שם עוד להלן שכתב: השולחן היה רמז לגלגל השמיני הוא גלגל המזלות, ולכן היו עליו לחם הפנים 'שתיים מערכות שש המערכת' (ויקרא כד, ו), כי המזלות כן הם תמיד נחלקים, ששה מהם למטה מן הארץ וששה למעלה ממנה, והם גם כן ששה צפוניים וששה דרומיים, והם משרתים תמיד ששה בלילה וששה ביום. 87 תקוני זהר תקון שתין ושבע: ואחזי ליה דלא הוה מערב טוב ברע דאפריש לון קב"ה כד"א 'ויבדל אלהים בין האור ובין החשך', ורזא דמלה 'והבדילה הפרוכת לכם', והכי עבד קב"ה בגופא דבר נש טרפשא, דאפריש בין דרגין דאילנא דטוב ובין דרגין דאילנא דרע, ומני ליה דלא לערבא טוב עם רע. ועיין שם בביאור רבינו שכתב [בתוך הדברים]: ומני ליה דלא לערבא. שלא ללמוד התורה שהוא טוב, בקנה למעלה, בכוונת פניה, בשביל כבוד או הנאה או קנאה, שהן בכבוד מרה וטחול, וכמו שאמרו (אבות ד, כא) הקנאה והתאוה והכבוד

פרק ה (כא) השיבנו יהוה אליך ונשובה חדש ימינו בקרם<sup>92</sup>.

אוצר החכמה

מ"ד 12451

רבינו לישעיה יב, א כתב: פירוש 'השיבנו' הוא כי מצות עשה רמ"ח כנגד האיברים של אדם, ולא תעשה שס"ה כימי השנה, וכשמקלקל במצות עשה מקלקל אבר, וכשמקלקל בלא תעשה מקלקל ביום, וכששב על עונו משיב האבר על מכונו [ט"ס וצ"ל: משיב הימים כקדם - אב"ש שה"ש], כששב על חטאו היינו מצות עשה [אולי כוונתו מלשון חסרון - ראה ביאור רבינו איוב א, ה], משיב הימים כמקדם, וזה שאמר 'השיבנו' רצה לומר אותנו עם כל איברינו, ונחדש ימינו כקדם כמו שאמרו (ראה ב"מ קז, א) הלואי שתהא יציאה כביאה.

ראשנו, ונשארנו רק אנחנו, הוא גוף בלא נפש, ויציאה לחוץ לארץ הוא הקבר, ורימה מסובכת עלינו, ואין בידנו להציל (הן) [מן] העובדי כוכבים האוכלים בשרנו, ומכל מקום היו חבורות וישיבות גדולות עד שנרקב הבשר, והעצמות נפזרו פיזור אחר פיזור, ומכל מקום היו עדיין העצמות קיימות - שהן תלמידי חכמים שבישראל מעמידי הגוף, עד שנרקבו העצמות ולא נשאר אלא תרוד רקב מאיתנו, ונעשה עפר 'שחה לעפר נפשנו' (תהלים מז, כו), ואנחנו מקוים עתה לתחית המתים 'התנערי מעפר קומי' (ישעיה נב, ב), ויערה רוח ממרום עלינו. 92 בהשמטות לפירוש

# קהלת

**פרק א (א) קהלת וכו'.** ידוע כי באדם ארכע כחות: דומם צומח חי מדבר. הדומם אין בו נפש כלל ושמו מעיד עליו, והצומח יש בו נפש אחת והיא הנפש הצומחת, ובחי יש בו עוד רוח החיוני ובו נגמר גדר החי, ובאדם עוד כח השכלי והוא המדבר<sup>2</sup>, כי אין נקרא מדבר אלא על השכל כידוע כי גם בעופות יש מדברים.

כידוע נמצא באדם שלש נפשות<sup>3</sup>: הצומח והחי והשכלי, והן נר"נ<sup>4</sup>, הנפש – משכנו בכבד, ורוח – בלב<sup>5</sup>, ונשמה – במח<sup>6</sup>, וכל אחד הולך ומתאוה לשרשו:

עה"פ (משלי טו, יג) 'לב שמח ייטיב פנים ובעצבת לב רוח נכאה' שכתב: השתוקקות האדם למצוה לעשותה או שאר דבר בא מהרוח, אבל מי שלבו עצב הרוח שלו נכאה, פירוש: שבורה, וקצר רוחו בכל דבר ואינו עושה כלל וכו', כמו שכתוב (ישעיה נט, כא) 'רוחי אשר עליך' וגו'. וביאור דבריו לפי מה שכתב כאן שהרוח משכנה בלב. <sup>6</sup> ראה שו"ע או"ח סימן כה סעיף ה: וישעבד להקב"ה הנשמה שהיא במח [נראה שם בביאור רבינו שצ"ן לשבת סא, א – וצ"ע]. בנפש החיים (שער א, פי"ד-טו) האריך לבאר זאת וכתב: אלו השלש בחינות: מעשה דבור ומחשבה, הן כלל הבחינות פנימיות של האדם, שהם השלש בחינות נפש רוח נשמה, כי המעשה – הוא מבחינת הנפש, כמ"ש (במדבר טו, ל) 'והנפש אשר תעשה'; 'הנפשות העושות' (ויקרא יח, כט) והרבה כיוצא, 'כי הדם הוא הנפש' (דברים יב, כג) שהנפש שורה ומתלבשת בדם האדם, ולכן עיקר משכנה בכבד שהוא כולו דם, ומרוצת הדם בכל פרטי חלקי האברים – כלי המעשה, הוא הנותן להם חיות התנועה וההתעוררות שיוכלו לפעול ולעשות את אשר בכחם, ואם ימנע מרוצת הדם מאבר אחד, אותו האבר מתייבש ואין בו שום תנועה לעשות שום דבר והוא אבר מת. והדבור – הוא מבחינת הרוח, כמו שנאמר (שמואל-ב כג, ב) 'רוח ה' דבר בי'; 'וברוח שפתיו' (ישעיה יא, ד), וכמו שתרגם אונקלוס 'לנפש חיה' – לרוח ממללא, וכן נראה לעין שבכל דבור שאדם מוציא מפיו יוצא רוח והבל מהפה, ומשכן הרוח עיקרו הוא בלב, כי רוח והבל הדבור עיקרו וראשיתו הוא עולה מהלב. ומחשבה – הוא בחינת הנשמה, שהיא המלמדת לאדם דעה ובינה

1 ביאור פרק א – מספר ברק השחר (וילנא תרכ"ג). 2 'ויהי האדם לנפש חיה' (בראשית ב, ז) תרגם אונקלוס: 'לרוח ממללא'. 3 ראה בזה רמב"ם שמונה פרקים ח"א; רמב"ן בראשית ב, ז; אבן עזרא שמות כג, כה; עיקרים מאמר שני פרק ח; ובאדרת אליהו (בראשית ב, ז) כתב: 'ויפח באפיו נשמת חיים' כאשר נפח בו ה' יתברך את נשמת חיים – 'ויהי האדם לנפש חיה', אז נתהווה בו נפש הצומחת ורוח החיוני בפעם אחת, כי חלקי הכחות באדם המה חמשה: הגוף, הנפש הצומחת, רוח החיוני, נשמה, ו'חיה' – היא המחיה את כולם, אבל 'יחידה' אינה באדם, אפס בימות המשיח תשרה באדם, וכן במעמד הר סיני (שמות יט, ב) ('ויחן שם ישראל' – כאיש אחד בלב אחד (רש"י שם ממכילתא), ומה שחילקו הראשונים לשלשה נפשות, לא שיש בו שלשה דברים נפרדים, אלא המתפשטת ממנה לכבד נקרא 'נפש', ומה שמתפשטת בלב נקרא 'רוח', ומה שעל המוח המשכלת נקרא 'נשמה', ואונקלוס תרגם 'לנפש חיה' – לרוח ממללא, כונתו כי חמש כחות אלו כלולים בשלש אלה: מחשבה דבור מעשה, המחשבה – באה מפאת הנשמה הפנימית, והמעשה – מגוף והנפש, והדיבור – מרוח החיוני המוליך את הקול, ותרגם על 'נפש' מלת 'ממללא' ועל מלת 'חיה' – 'רוח', כי אי אפשר לכתוב ממללא רוח רוח, 'נשמת חיים' הוא רוח אלהים חיים, ורוח אדם שבקרבו הוא רוח מרוח, ובהשיגו להתדבק ברוח אלהים שנוצר ממנו, הוא השגת רוח הקודש כמו שכתוב בספר יצירה (א, ט). 4 נפש רוח נשמה – ראה בראשית רבה פרשה יד, ט. וראה בפירוש רבינו למשלי ה, ט-י"א, ובביאור רבינו לאיכה א, א (מספר ברק השחר). 5 ראה בפירוש רבינו

הנפש - מתאוה מאכל ומשתה כי הוא הזן ומגדל ומוליד<sup>7</sup>, לכן הוא מתאוה לאלו הדברים, וכן ידוע שכל הגידול והמאכל בא אל הכבד וממנו לשאר האיברים, וכן כל התאוות באים מן הכבד כידוע בזהר<sup>8</sup> עה"פ<sup>9</sup> 'הלעיטני נא' וכו' ובשאר מקומות,

תהיינה, ואחר כך כח המחשבי שמוציא תולדה מה שאינו מושג בחוש, ששופט במחשבה שפלוני הוא שונאו או אוהבו מתוך דברו כך או צורתו, ובוה מתיירא כבש מזאב ובעל חי מאדם וכיוצא דברים הרבה, ואחריו כח הזוכר והוא השומר המחשבה וכל דבר שהשיג במחשבה והוא אחורי המח, והמחשבי באמצע המח והן חמשה חושים נסתרים. וכח המתעורר ובו שתי כחות בכלל: התאוני והכעסני, ובהם כל המדות אך כללן, ששה בתאוני: אהבה ושנאה, חמדה וגיעול, הנאה ועצב. וברגוני חמשה: תוחלת, יאוש, יראה, אבירות וכעס. וכח המניע ובו שלש כחות: מיישיר ומצוה ומשלים הציווי, והמיישר יתחלק לשלשה באדם: אל הדמיון והמחשבה והשכל המעשי, ובבעלי החיים רק שנים, וכן המצווה שלשה באדם: תאוני וכעסני ושכלי, ובבעלי חיים שנים. והמשלים הוא המתפשט בכל האיברים והכלי הראשי הוא הלב והשניים הם העצבים והדופקים, והשכלי באדם לבד נחלק לשנים: מעשי ועיוני וכו', והן שלש נפשות באדם: צומחת, חיונית, שכלית. וקודם להם הוא הטבעי שהוא בדומם וכו' [וראה עוד בביאורי אגדות לרבינו ברכות ח, ב]. 8 ח"א פרשת תולדות קלח, ב: 'ויאמר ה' לה שני גויים בבטן' אלו השני גאים הכבד והלב, רבי יוסי אמר המח והלב וכו', 'ויצא הראשון אדמוני' אמר רב כהנא הכבד הוא הראשון והוא אדמוני, למה הוא אדמוני, על שבולע את הדם תחלה, ר"א אומר למה נקרא שמו ראשון, על שהוא ראשון לבלוע הדם מכל המאכל וכו', רבי ייסא אמר הכבד הוא 'הצד ציד' והוא 'ציד בפיו', והלב הוא החושב והוא 'יושב אהלים', הה"ד 'ויזד יעקב נזיד' חושב מחשבות נושא ונותן בתורה וכו', הכבד שדרך טבעו לצאת ולצוד ציד בפיו לבלוע, ואינו מוצא נקרא 'עיף', והוא אומר ללב עד שאתה מהרהר בדברי תורה הרהר באכילה ושתייה לקיים גופך הה"ד 'ויאמר עשיו אל יעקב הלעיטני נא מן האדם האדם הזה' כי כן דרכי לבלוע הדם וכו'. 9 בראשית כה, ל.

בתורה הקדושה, לכן עיקר משכנה הוא במח - כלי המחשבה, והיא הבחינה העליונה שבהם וכו'. עוד כתב שם: בחינת הנפש היא בחינה התחתונה שהיא כולה בתוך גוף האדם, ובחינת הרוח הוא בא דרך עירוי מלמעלה, שחלק וקצה העליון שלו קשור ונאחז למעלה בבחינה התחתונה של הנשמה, ומשתלשלת ונכנסת גם בתוך גוף האדם, ומתקשרת שם בבחינה העליונה של הנפש כמ"ש (ישעיה לב, טו) 'עד יערה עלינו רוח ממרום'; 'אשפוך את רוחי' (יואל ג, ב), שהוא מושפע באדם דרך שפיכה ועירוי כנ"ל, אמנם בחינת הנשמה היא הנשימה עצמה שפנימיות עצמותה מסתתרת בהעלם, ומקורה ברוך כביכול בתוך נשימת פיו יתברך שמו, שאין עצמות מהותה נכנסת כלל בתוך גוף האדם, ואדם הראשון קודם החטא זכה לעצמותה ובסבת החטא נסתלקה ממנו וכו', לבד משה רבינו ע"ה שזכה לעצמותה בתוך גופו וכו', ונולדו לא זכה אליה שום אדם, רק בהירות ניצוצי אור מתנוצצים ממנה על ראש האדם הזוכה אליה כל אחד לפי מדרגתו ולפום שיעורא דיליה וכו', ומה שאמרו בזהר ובמקובלים שבחינת הנשמה משכנה במח האדם, כונתם על הנצוצי זיו אורה המשכלת מחו ושכלו לא עצמותה ממש וכו'. 7 בליקוטים מהגר"א בסוף ספר יצירה (ד"ה נר"ן) כתב: נר"ן התחלתו מצומחת, ובו שלש כחות: זן ומגדל ומוליד, ובזן כח המושך ומחזיק ומעכל ודוחה ומבדיל מה שצריך למזון, והן בכללן שבע כחות, ועוד כח אחד משנה המזון לדם ומדבקו אל האיברים עד שמשנה לטבע הניזון ואפשר שהוא בכלל המבדיל. והחיוני הראשון - ההרגש, ובו שתי הרגשות: החיצון והפנימי, ובכל אחת חמשה, שהן חמשה חושים ואחר כך חמשה כללים, הראשון המשותף אשר בו ישובו כל ההרגשות והוא בחדר ראשון מחדרי המח אצל המצח, ואחריו השומר הצורות לאחר ההרגש והסתרם, ואחר כך המדמה והוא משיג הצורות המוחשות גם בלתי מוחשות, וגם מרכיב צורות אשר לא

והרוח - מתאוה כבוד ועושר, כי כחות הרוח היא המעוררת כידוע, וכל מדות הקנאה והגאווה, ושאר המדות ענפים לאלו, והכל בלב, ולכן אמרו<sup>10</sup> לב רע שורש לכל מדות רעות, וכן לב טוב לכל מדות טובות וכו', כמו שאמרו באבות שבכלל דבריו וכו',

והן (נקרא) [נקראים] נפש ורוח הבהמית<sup>11</sup> כי הן ג"כ בבהמה, לכן הם מתאווים דברים בהמיים.

והנשמה - היא חלק אלוקי ממעל, מתאוה לדברים אלקיים והיא במח מקום החכמה והמחשבה<sup>12</sup>, וכמו שאמר איוב<sup>13</sup> 'החכמה מאין תמצא', ובמשלי בהרבה מקומות, וכן המחשבה הוא הדביקות והיראה שכל משנה תורה מפליג בהן וכמו שנאמר<sup>14</sup> 'ועתה ישראל' וכו' והרבה פסוקים כידוע.

דא אמר שלמה המלך בחכמתו (להלן ג, כא): 'מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ' [וכן שם עוד פעמים רבות].<sup>12</sup> בלקוטים מהגר"א בסוף ספרא דצניעותא (ד"ה ידוע שההבדל) כתב: הרוח באדם הוא האדם, אבל הנפש הוא מדרגה למטה ממנו, והנשמה למעלה ממנו, והוא מדרגת מלאך כידוע וכו', כי ג' דרגין בצומח הוא הנפש והוא למטה מהארץ ולכן שורש הצומח בארץ, וחי מהשורש ועקירת השורש מיתתו, ורוח הבהמה מהאור והוא מזה העולם על הארץ, ואדם הנשמה שבו מן השמים ולכן הולך בקומה זקופה ראשו לשמים וכו'. ובביאורו לספר יצירה (פ"א מ"א אופן ג) כתב: הנשמה נעלמת מאד ועיקר חיותו של האדם הוא הרוח, והוא האדם המקבל שכר ועונש, והוא המרגיש והוא כל כחותיו וחושיו, והנשמה הוא השכל המלמד לאדם דעת והוא מזלו של האדם ומלאכו כידוע, והיא בשמים רק גיצוצות מתנוצצים ממנו על האדם להנהיגו ולהשכילו וכו'. ובספר יהל אור (השמטות - סוף בראשית) כתב: נשמה - היינו השכל, אינה בגוף האדם אלא מזלו ושורה עליו, והרוח הוא כח ההרגש שבאדם, והנפש הוא הכח החיוני הצומחת שבאדם וכו', וראיה לזה שאמרנו שהנשמה אינה ידועה, כשהאדם רוצה לעיין בשכלו אזי סוגר את עיניו ויושב במנוחה ובהשקט, וכשמבטל כחות הגופניות אז בא לו כח השכל, ולא קודם כי אין לו שייכות עם הגוף [וראה עוד אד"א פרשת תרומה].<sup>13</sup> איוב כח, יב. <sup>14</sup> דברים י, יב: 'ועתה ישראל מה ה' אלהיך

10 אבות ב, ט: אמר להם [ר"י בן זכאי לתלמידיו] צאו וראו איזו היא דרך טובה שידיבק בה האדם וכו', רבי אלעזר אומר לב טוב, אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריהם, שבכלל דבריו דבריהם. אמר להם צאו וראו איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם וכו' ר"א אומר לב רע, אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריהם, שבכלל דבריו דבריהם. וכתב שם רבינו בפירושו: כמו שאמרו בירושלמי (ברכות פ"א, ה"ח) 'תנה בני לבך לי' (משלי כג, כו) אם יהבת לבך לי אנא ידעתי דאת כולה דילי. ובאדרת אליהו בראשית א, כו: 'וירדו בדגת הים' שהן כל מנהיגי הגוף, וכן נאמר למטה 'הנה נתתי' שלב מושל בכולם למשוך לרצוננו, כמו שאמרו איזו היא דרך וכו', רואה אני את דבריו וכו', ואמרו (בראשית רבה ח, יב) זכה רודה בכולם, לא זכה ירוד, שכולם מושלים בו שליבא ביניהם בדוחקא וצערא וכו'. ובבאר יצחק שם: ידוע שכמו שהאדם רודה בכל הנבראים כמו כן הלב בכל האיברים כשמושל ביראת אלקים שבו ל"ב אלקים לב טהור וכו', ואם לאו ח"ו נעשה ירוד שהתאוות מושלות עליו ואז הוא מוקף ביגון ואנחה ומרגיש בכל צער אברים דיליה. ובפירושו ליונה (א, ז) כתב רבינו: לב טוב, שהוא משכן הנשמה הכולל את הכל [וראה עוד בביאורו לשו"ע או"ח סי' כה, ה].<sup>11</sup> ראה זהר חדש רות דף עה, ב: דוגמא דברא רוח ונפשא דקדישא, כך ברא רוח ונפשא מסטרא דשמאלא וכו', כך הוא הרוח והנפש השכלית על רוח ונפש הבהמית, ולמה נקראת בהמית שהוא מסטרא דשמאל ונחש וכו', ועל

ואמרו הקדמונים<sup>15</sup> כי אלו השלשה שבהן נגמר גדר האדם, עמדו בשלשה בני אדם [הראשון] קין הבל שת: קין היה עובד אדמה<sup>16</sup> לאכול ולשתות ממנה, והבל רועה צאן<sup>17</sup>, כמו שאמרו<sup>18</sup> 'ועשתרות צאן'<sup>19</sup> למה נקרא שמם 'עשתרות' שמעשירות את בעליהן, ואמרו<sup>20</sup> 'כבשים ללבושך'<sup>21</sup>, רבי יוחנן הוה קארי למאניה מכבודתי<sup>22</sup>, וידוע כי התאווה והכבוד הן שתי בנות לוט שהן המתאווה והמתעוררת<sup>23</sup>, והן התאומות שנולדו עם קין והבל<sup>24</sup>,

וידוע<sup>25</sup> כי שלש מדות הן המוציאות מן העולם, שהן שרשים לכל המדות, והן הקנאה והתאווה והכבוד, ותאווה היא בנפש, וקנאה וכבוד הן ברוח<sup>26</sup>, והן שלש מדות בתלמידיו של בלעם הרשע<sup>27</sup>, ו'נפש רחבה' הוא התאווה, לכן כינו אותה

#### אוצר החכמה

אר"י לעולם אין יצר הרע שולט אלא באילין שני כחות הנפש המתאווה והמתעורר, שכל אחת עוזרת לחברתה להחטיאו, כמו שנאמר בלילה הראשון (בראשית יט, לג) 'ותבוא הבכירה', ובלילה השני 'הצעירה'. וכתב שם ר"ש מלצאן (באבן שלמה): שהם נגד נפש ורוח שמהם באה התאווה והחמדה, ונקראים 'פרס ומדי', כי 'פרס' הוא מלשון פרוסה, נגד התאווה כמ"ש (קה"ר א, לד; ג, יב) אין אדם מת וחצי תאותו בידו, ומדי רומז על חמדת הממון, כמ"ש בשם הגר"א (בליקוטים שנדפסו בשנות אליהו אחרי מסכת ברכות) על מ"ש (ב"ק קג, א) 'יוליכנו אחריו אפילו למדי, שאין כסף נחשב אצלם, והוא נגד מדת הכבוד. וראה זהר ח"ג קסט, א. 24 ראה בראשית רבה כב, ג; יבמות סב, א. 25 אבות ד, כא [אמנם בפירוש רבינו שם כתב: הקנאה, מן הנחש וקין וכיוצא. והתאווה, מן בלעם וכיוצא]. 26 אמנם במשלי (טז, לב) כתב רבינו: המידות המונעים לעבוד את ה' יתברך שמים: כעסני ותאוני, כעס - הוא בכבוד, ולא יהנו שאר האיברים מזה, והתאווה באה מן הרוח וממנו ינוטעו כל התאוות, וצ"ע. 27 אבות ה, יט: כל מי שיש בו שלשה דברים הללו מתלמידיו של בלעם הרשע: עין רעה ורוח גבוהה ונפש שפלה. וביאור רבינו לספר יצירה כתב: עין רעה ורוח גבוהה ונפש שפלה - אלו שלשה דברים הם הקנאה התאווה והכבוד שמוציאין את האדם מהעולם, ר"ל מן העולם הבא, והן המדות של בלעם הרשע: עין רעה - קנאה, רוח גבוהה - כבוד, ונפש רחבה - תאווה. וראה עוד בפירוש רבינו לישעיה ב, ח.

שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך וכו'. 15 באברכנאל בראשית ד, א כתב: הנכון בעיני שקין לקח לו אומנות לעבוד את האדמה לפי שלא היה ירא אלהים ולא חשש לקללת 'ארורה האדמה בעבורך' שנאמרה לאדם אביו, גם שראה שהיה הצומח מדרגה ראשונה ממדרגות החיים, ואחר שהיה האדם עפר ואל עפר תשוב, בחר לנחלה לו עבודת האדמה להיות נרדף אחרי הדברים החומריים והקנינים המדומים, ולכן נקרא קין מלשון קנין, אמנם הבל להיותו גדול הלב רודף אחרי הכבוד המדומה והשררה, נעשה רועה צאן, מנהיג ורודה בבעלי חיים שהוא יותר נכבד מן הצומח וכו' ולזה נקרא הבל כי הכבודות והשררות הבל המה מעשה תעתועים וכו'. 16 בראשית ד, ב. 17 שם. 18 חולין פד, ב. 19 דברים ז, יג. 20 חולין פד, א: 'כבשים ללבושך' מגז כבשים יהיה מלבושך. וברש"י: קנה לך צאן ויהיו לך הגיזין ללבוש. 21 משלי כז, כו. 22 שבת קיג, א [וברש"י: שמכבדין בעליהם]. 23 זהר בראשית ח"א קט, ב [מדרש הנעלם]: 'ותאמר הבכירה אל הצעירה אבינו זקן' נפש המתאווה היא מעוררת את האחרת ומפתה אותה עם הגוף להדבק ביצר הרע, והיא אומרת 'לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עמו' מה יש לנו בעולם הבא נלך ונרדוף אחר יצר הרע ואחר תשוקת וחמדת העולם הזה וכו' [וראה עוד שם קלז, א]. וראה בביאורי אגדות לרבינו על אגדות רבב"ח ב"ב עג, ב. ובפירושו למגילת אסתר ע"ד רמז (א, ג) כתב: 'חיל פרס ומדי' הן שתי בנות לוט כמ"ש בזהר (שם)

בנפש, ו'רוח גבוהה' הוא הכבוד וז"ש 'ורוח' וכו', ו'עין רעה' הוא הקנאה, נמצא שתי מדות ברוח וז"ש<sup>28</sup> תאומה יתירה נולדה עם הבל,

ובשניהם אין לשמים, כי אפילו צדקתן אינה לשם שמים, כי אם בעל נפש התאוה עושה צדקה, עושה משיורי מאכלו לאחר שאינו יכול להכניס בבטנו כמו שהאריך בספר הקנה<sup>29</sup>, ובעל רוח גבוהה אינו עושה כי אם לעשות לו שם בארץ, כמ"ש בזהר<sup>30</sup> עה"פ<sup>31</sup> 'ונעשה לנו שם': דבנין בני כנישתא ושווין עטרה בראש ס"ת והכל לקנות שם, שעליהן נאמר<sup>32</sup> 'כל הבשר חציר', שהן בעלי תאוה 'מרבה בשר'<sup>33</sup>, כמו שנאמר<sup>34</sup> 'וכל יצר מחשבת לבו' וכו' 'בשגם הוא בשר'<sup>35</sup>, וכמ"ש ר"ח<sup>36</sup> עה"פ<sup>37</sup> 'בכלות בשרך' וכו', שהן אין עושים חסד כלל כי אם למלאות גופן, 'וכל חסדו כציץ השדה' שהן בעלי הכבוד, שהן עושין חסד אבל הוא 'כציץ השדה' והן כלים - 'יבש חציר נבל ציץ', אבל חלק שלישי שהוא חלק אלקי 'ודבר אלקינו יקום לעולם' כמ"ש כ במדרש הנעלם,

כי הנפש ורוח הבהמית נכללין בהבל וקין ואין חילוק בין שתי המדות הנ"ל, אלא שזה אין עושה כלל ואם עושה הוא מן השיוורין, וזה עושה מן המובחר לקנות שם, כמו שאמרו<sup>38</sup> 'ויבא קין מפרי האדמה'<sup>39</sup> וכו' - מן הפחות,

הביא

אלא בהיות לבוש הבשר קיים, שקשה רימה למת כמחט לבשר החי (שבת יג, ב; קנב, א) שנאמר (איוב יד, כב) 'אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל' וכו', ועל זה כיון באמרו 'בשרך ושארך' וכיון באמרו 'בשרך' בכינוי לנוכח להורות שהבשר שהאדם מגדל מעצמו בהיותו נמשך אחרי הבלי העולם הוא הבל ונפסד, אבל מי שקידש בשרו ולא נהנה מתענוגי העולם אלא מסעודת מצוה אותו הבשר אין הקליפה שולטת בו, ועל דרך זה יובן הפסוק 'אך בשרו עליו יכאב' כי בשרו שהוא גידל הוא שעליו יכאב, אבל הבשר שנתגדל בסעודת מצוה אין עליו כאב, ואין נפשו מתאבלת ח"ו על כך. ובאב"ן שלמה (שה"ש) העיר שבפירוש רבינו על אבות על אותה משנה 'מרבה בשר מרבה רמה' כתב: כמו שכתוב 'אך בשרו עליו יכאב', ולדברי ראשית חכמה הנ"ל הדברים ברורים שכוונתו לאכילת תאוה שהיא 'בשרו', והיא מרבה רימה, לא לאכילה בסעודת מצוה שאינה אכילת תאוה. <sup>37</sup> משלי ה, יא. וראה בפירוש רבינו שם. <sup>38</sup> בראשית רבה כב, ה: 'ויבא קין' - מן הפסולת, [משל] לאריס רע שהיה אוכל את הבכורות ומביא למלך את הסייפות [אותן שלא נתבשלו אלא לבסוף, רש"י], וברש"י: מן הגרוע. <sup>39</sup> בראשית ד, ג.

<sup>28</sup> בראשית רבה כב, ז [ראה שם לעיל ב שעם הבל נולדו שתי תאומות, והיינו תאומה יתירה].  
<sup>29</sup> והיינו שקין שהיה בעל נפש התאוה, לא הביא קרבנו אלא ממה שלא נצרך לו וראה בתקוני זהר (תקון סט, דף קיג, ב): 'ויהי מקץ ימים' ולא אמר מראש ימים, אלא משיוורין דיליה ולא משפירו, כבר נש דאתי מסכנא לתרעיה, ובזמנא דאיהו תאיב למיכל בגין דלא למיהב ליה משפירו דמאכל לא בעי למיהב ליה מידי, בתר דאכיל שפירא דכולא כניף ההוא דאיהו בסופא ויהיב למסכנא דא דאתיאישי מיניה וכו'. <sup>30</sup> בראשית ח"א כה, ב.  
<sup>31</sup> בראשית יא, ד. <sup>32</sup> ישעיה מ, ו-ז-ח: 'קול אומר קרא ואמר מה אקרא כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה', 'יבש חציר נבל ציץ כי רוח יהוה נשבה בו אכן חציר העם', 'יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם'.  
<sup>33</sup> אבות ב, ז: מרבה בשר מרבה רימה.  
<sup>34</sup> בראשית ו, ה. <sup>35</sup> שם, ג. ופירש רבינו: 'בשגם', פירוש, שגם הוא נהפך אל החומר.  
<sup>36</sup> ראשית חכמה שער היראה פרק יא, ג-ד: הרשע עוונותיו חקוקין לו על עצמותיו וכמעט שאין לו תחית המתים, ונבין 'ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך ואמרת איך שנאתי מוסר', והענין כי כל אדם סתם אפילו צדיק איז לו צער

ואמרו<sup>40</sup> זרע פשתן היה, לפי שאינו נאכל הזרע ואין צריך לו, כמו שאמרו<sup>41</sup> היה שלו ושל חברו חיטים מותר לבדוק בתלם של פשתן ולא<sup>42</sup> וכו', ואמרו הטעם<sup>43</sup> כי אין זרע שם פשתן כי אם לבדוק השדה ומשליך הפשתן לחוץ, לכן אין בה משום כלאים, אבל הבל הביא 'מבכורות צאנו'<sup>44</sup> וכו' ולפיכך 'וישע ה' אל הבל'<sup>45</sup> וכו', כמו שאמרו<sup>46</sup> לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמה. ואמר אצל הבל 'הביא גם הוא' לפי שגבי קין אין חידוש שהביא, אחר שאין יכול להכניס בבטנו מה יעשה בה, אבל הבל שלעולם אין אדם מתו וחצי תאוותו בידו<sup>47</sup> כמ"ש<sup>48</sup> 'אוהב כסף לא ישבע כסף' מכל מקום הביא.

<sup>אוצר החכמה</sup>

ושתי המידות הללו מתגברים באדם מושך לכאן ופעם מושך לכאן, כמו שאמרו<sup>49</sup> (שפיך) [שואר] מהאי להאי ומהאי להאי, וכל זה בהיותו בין הבריות, אבל בהתבודדו אינו מקום לכבוד ואז גוברת התאוה<sup>50</sup>, וז"ש<sup>51</sup> 'ויהי בהיותם בשדה ויקם' וכו'<sup>52</sup>.

<sup>אוצר החכמה</sup>

בבא

בדבריו. 50 כתב בלקוטי הגר"א מכת"י (י-ם תשכ"ג) על משלי א, כב: ההבדל בין התאוה לחמדה הוא, שהתאוה הוא בעבור אהבת הערב או המועיל, אבל החמדה הוא הדבר שאין מגמת הגוף בו, אבל הרוח נתגאה בו, כמו הכבוד, שהאדם מחמד כל הימים לעושר או להתמנות, שהכל יהיה משכים לפתחו, שאין בו הנאה להחמשה חושים של הגוף, אבל הוא נחת לרוח, מפני שהרוח אין שוקט עד שהמדה שהאדם מרגיל בו בא על מתכונתו, בין שהוא טוב או רע, והוא הקורת רוח, מפני דבר שאינו נשלם הוא מתנועע פעם למגמת תכליתו ופעם נזור לאחור, וכשהוא בתנועה הוא חס, כמו החץ שהאדם יורה לנקדתו, נתכת העופרת שעליו מחמת חום התנועה, וכשבא האדם למגמת תכליתו שהוא פונה אליו, התנועה שוקטת, לכן הרוח נתקדר, והליצנות אין הגוף נתאוה להם, מפני שאינו מועיל לו, אבל הוא ערב להרוח, שהוא תומד לזה, אף שאין מרגיש בו תועלת לו, רק לחברתו ינעם מדברו בזה, כמו הכבוד שאינו דבוק בו רק בחפץ האחרים, כן הוא הליצנות, בזמן שהאדם לבדו, אינו מאווי לזה, רק כשהוא מדבר עם זולתו, לכן נופל עליו לשון 'חמדה' שאין בו הנאה לגוף. 51 בראשית ד, ח. 52 ראה בביאור רבינו לספרא דצניעותא פ"ד (עמ' 64-62) שביאר רבינו באורך רב כל ענין קיז והבל.

40 תנחומא בראשית ט; תקו"ז תקון סט (קיב, א); פרקי דר"א פרק כא [ובכלי יקר הביא שסופי התיבות במילה קרבן: קו"ף רי"ש ביי"ת נו"ן רומזים לפשתן], ובאדרת אליהו (בראשית ד, ג) כתב: 'ויהי מקץ ימים' סיפר הכתוב כי קין לא קיים מצות הבכורים בעונתו, אפס מקץ ימים של עבודתו בשדה הביא 'מפרי האדמה' ולא מפרי העץ, וקבלו רבותינו ז"ל שהיה פשתן הגרוע שבמיני האדמה, ופשתן עץ לכן חשבהו לעץ, אפס לא היה בו פרי, ונקרא 'פרי האדמה' שהיא עצמה פרי האדמה, ומזה למדו רבותינו שהיה פשתן. 41 כלאים פרק ב משנה ז. 42 ולא תלם של מין אחר. 43 רע"ב שם: שהרואה יודע שלא זרעוהו שם אלא כדי לבדוק שדהו אם טובה לזרוע בה פשתן אם לאו, לפי שאין אדם עשוי לזרוע תלם אחד של פשתן שאין לו בו שום תועלת, אבל של מין אחר, שאדם עשוי לזרוע ממנו אפילו תלם אחד בלבד, אפילו לא זרעו אלא כדי לבדוק שדהו אסור, שהרואה אומר לצרכו זרעו כדי להנות בו. 44 בראשית ד, ד. 45 שם. 46 פסחים נ, ב. 47 קהלת רבה א, לד; ג, יב [ושם: אין אדם נפטר, וראה אגרת הגר"א ובדרושים נחמדים למהר"ם שיף (נדפסו בש"ס סוף מסכת חולין)]. 48 להלן ה, ט. 49 בבא בתרא עג, ב. ובביאורי אגדות לרבינו שם כתב: קופץ ומשנה מידתו מכבוד לתאוה ומתאוה לכבוד. ועי"ש



והשלישי שת שהוא 'בצלמו'<sup>53</sup> כי זה הוא גדר האדם, ואמרו באגדה<sup>54</sup> מכלל דראשונים שידא הם, וזהו שת, כמו שאמרו<sup>55</sup> שממנו הושתת העולם. והוא 'תחת הבל' כי עד עכשיו נדבק מחשבתו להרבות הון, ועכשיו נדבק בו יתברך, אבל קין עדיין נשאר, כי אין נפרד האכילה והשתיה כל ימי האדם ממנו עד שנמחה במותו.

ואמרו<sup>56</sup> כי כל המדות הרעות נמשך מחלק השני כנ"ל<sup>57</sup> 'שבכלל דבריו' וכו', ועל זה חיבר שלמה המלך ע"ה כל ספר קהלת<sup>58</sup>, כידוע שכל ספרו מדבר הכל מזה, ולכן אמר בכל הספר 'הבל', לרמז על זה<sup>59</sup>, והענין הוא באמת הבל, ולכן קראה לראשון קין כמו שאמרה<sup>60</sup> 'קניתי איש את ה'', רצה לומר בזה יש בו שותפות לה' כי גדר האדם באכילה ושתיה לעבודת ה', אבל הבל אין בו מאומה לה', ואין יכול לבוא למעלת הנשמה בעוד זה החלק בו, ולכן נאמר<sup>61</sup> 'זרע אחר תחת הבל', ובו שתי מדות הרעות הנ"ל<sup>62</sup>,

אוצר החכמה

אוצר החכמה

הכבוד ומידותיו תלויין בהבלי עולם, ומשמרה ראשונה - בתחלת ילדות שואף לתאוה - 'כי הילדות והשחרות הבל' (להלן יא, י), ואמרו [ראה שבת קנב, א] דברים שעושה בילדותו מרבים הבל בזקנותו כמ"ש רש"י (שם) על תאות המשגל וכן על כל התאוות, וזהו חמור נוער שהוא בעל תאוה אשר 'בשר חמורים בשרם' (יחזקאל כג, כ) והכל עניני החומר, ובאמצעות האדם הולך ורודף אחרי הכבוד והעשירות ככלבים הצועקים הב הב, ובמשמרה השלישית שרואה חליפתו מהר חוזר בתשובה ואז מתנוצצת הנשמה, ואז תינוק יונק משדי אמו כמ"ש (משלי ה, יט) 'דדיך ירווך בכל עת באהבתה' וכו', ואשה מספרת עם בעלה כמ"ש (הושע ב, ט) 'ואשובה אל אישי הראשון' שתוזר להקב"ה שהתורה מביאה לידי מעשה, כמ"ש בתפלה 'השיבנו אבינו לתורתך וקרבנו מלכנו לעבודתך', והוא ענין של שלשה בנים של אדם הראשון: קין והבל ושת, קין עסק בעבודת האדמה לחם לאכול לשבוע, והבל עסק בעבודת הצאן כמ"ש 'ועשתרות צאנך' שמעשירות את בעליהן בקנינים המדומים, ושת 'בדמותו בצלמו' מכלל דעד השתא אוליד רוחין בישין ושדין והם קין והבל כידוע, וידוע שנר"ג הם בראש ובטן וגויה ששם נר"ג במח לב וכבר כידוע, שהם נגד שמים ואויר כמ"ש בספר יצירה, ולכן קין איש האדמה אמר להבל למה אתה עובר על אדמתי פרח באויר (בר"ר כב, ז). כי כל עסקו בענינים חומריים עסקי

53 ראה בראשית ה, ג. וכתב שם רבינו: אע"פ שכל מין האדם הם בצלם [ראה אבות ג, יד], מכל מקום בעצם לא נבראו בצלם רק אדם ושת, ולכן יצא בת קול לרבי בנאה (ב"ב נח, א) ואמר: אם בדמות דיוקני וכו', ומאנוש ואילך לא נולדו עוד בדמותו ובצלמו, רק כקוף בפני אדם. וראה עוד שם א, כו. 54 ראה עירובין יח, ב; זהר בראשית נד, א. 55 במדבר רבה יד, יב. 56 אבות ב, ט. 57 היינו הרוח הבהמית. 58 בחמדה גנוזה משלי א, טו כתב: והחילוק בין זה הספר [משלי] לקהלת, כי שלושה ספרים שחיבר נגד שלוש הנפשות, זה הספר נגד הנפש התאווית במאכל ומשקה, וקהלת נגד החיונית שעוסקת בהבלי העולם הזה בממון וכבוד המדומה וזה שאמר שם 'הכל הבל ורעות רוח', ושיר [השירים] נגד המשכלת להידבק בבוראה באהבת דודים. 59 לרמוז למדותיו של הבל שהן הקנאה והכבוד. 60 בראשית ד, א. 61 שם ד, כה. 62 בביאורי אגדות לרבינו לסבי דבי אתונא (בכורות ח, ב) האריך לבאר יותר וכתב: אמרו בפ"ק דברכות (ג, א - ראה ביאורי אגדות שם) שלש משמרות הוי הלילה וכו' וכתבו המפרשים שהוא על שלש נפשות שבאדם - נר"ג: נפש - בה התאוה לענינים גופניים וז"ש נפש רחבה, והרוח - בה הכבוד והקנאה, כמ"ש 'רוח גבוה' גבה רוח, 'רוח נכאה' - שהוא הקנאה - 'תייבש גרם' כמ"ש (משלי יד, ל) 'ורקב עצמות קנאה'. וכל